

Open Schools Journal for Open Science

Vol 7, No 2 (2024)

Open Schools Journal for Open Science - Special Issue -IDEA Conference Proceedings

Από τον Σωκράτη στον Θουκυδίδη: Η γνώση ως πηγή αυτοβελτίωσης και συλλογικής συνείδησης

Πηνελόπη Λεοντίου

doi: [10.12681/osj.39487](https://doi.org/10.12681/osj.39487)

Copyright © 2024, Πηνελόπη Λεοντίου

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

To cite this article:

Λεοντίου Π. (2024). Από τον Σωκράτη στον Θουκυδίδη: Η γνώση ως πηγή αυτοβελτίωσης και συλλογικής συνείδησης. *Open Schools Journal for Open Science*, 7(2). <https://doi.org/10.12681/osj.39487>

Τίτλος: Από τον Σωκράτη στον Θουκυδίδη: Η γνώση ως πηγή αυτοβελτίωσης και συλλογικής συνείδησης

Πηνελόπη Λεοντίου

Εισαγωγή: Η αναζήτηση της γνώσης σε προσωπικό και συλλογικό επίπεδο υπήρξε διαχρονικό ζήτημα που απασχόλησε, φωτεινά πνεύματα της ανθρωπότητας. Ξεκινώντας από την αυτογνωσία του Σωκράτη και τις μεθόδους αναζήτησης της αλήθειας διερευνούμε τη γνώση του εαυτού μας ως το πρώτο βήμα επαναπροσδιορισμού της θέσης του ατόμου στον κόσμο. Παράλληλα εξετάζοντας τις πρώτες προσπάθειες καταγραφής της ιστορίας από τον Ηρόδοτο και τον Θουκυδίδη επιδιώκουμε και φωτίσουμε τον ρόλο της γνώσης και την αξία της, αφού αποτέλεσε αφετηρία εθνικής και συλλογικής συνειδητοποίησης αλλά και έναυσμα προβληματισμού ως προς τα αίτια και τις συνέπειες των ανθρώπινων επιλογών. Στόχος της έρευνας μας είναι να αποδείξουμε ότι η γνώση, η καταγραφή και η προσέγγιση της, αποτελούν το πρώτο και σπουδαιότερο βήμα στην εξέλιξη της ανθρωπότητας.

Λέξεις κλειδιά: αυτογνωσία- γνώση-προβληματισμός

Πρώτος σταθμός της αναζήτησής μας είναι οι απόψεις του Σωκράτη ως προς τη σημασία της γνώσης του εαυτού μας αλλά και της αλήθειας γενικότερα.

Αυτογνωσία- Μαιευτική μέθοδος:

Ο Σωκράτης, σπουδαίος φιλόσοφος και μελετητής της ανθρώπινης ψυχής, γεννήθηκε στην Αθήνα το 470 π.Χ και πέθανε καταδικασμένος από την πόλη του με την κατηγορία της ασέβειας προς τους θεούς και της διαφθοράς των νέων το 399 π.Χ. Αναμφίβολα ο σπουδαίος αυτός άνδρας είχε πολλούς τρόπους να ερευνά την αλήθεια και να επικοινωνεί με τους συνομιλητές του. Περίφημη είναι η μέθοδος την οποία εφάρμοσε και έμεινε στην Ιστορία με το όνομα μαιευτική.

Πηγή έμπνευσής του φαίνεται ότι ήταν η μητέρα του, που ήταν μαία. Ειδικότερα, ισχυριζόταν πως καμία φιλοσοφική θεωρία δεν “γέννησε” ο ίδιος, αλλά πως, όπως η μαία συνεισφέρει στη διαδικασία του τοκετού, έτσι και εκείνος βοηθάει τον συνομιλητή του να “γεννήσει” την αλήθεια. Ο τοκετός ως διαδικασία αναμφίβολα είναι δύσκολος και επώδυνος. Είναι όμως το ίδιο ελπιδοφόρος, αφού από το βίωμα αυτό γεννιέται η ζωή, ένας άνθρωπος έρχεται στον κόσμο, στην κοινωνία μας.

Με την ίδια λογική και η αναζήτηση της προσωπικής μας αλήθειας, η γνώση του εαυτού μας δεν είναι εύκολη υπόθεση. Τι σημαίνει όμως αυτό; Η προϋπόθεση για την εύρεση της αλήθειας, της ανακάλυψης του εαυτού μας, είναι ότι θα δεχτούμε τον πόνο και την οδύνη της αποδοχής όλων των πλευρών μας. Αυτών που δεν γνωρίζουμε, δεν συνειδητοποιούμε και- ίσως- μας πληγώνουν, γιατί αποκαλύπτουν

τα ελαττώματα και τις ατέλειες της προσωπικότητάς μας. Είναι -όπως φαίνεται- επώδυνες οι αδυναμίες μας, η παραδοχή των σφαλμάτων μας, μάλλον γιατί συγκρούονται με την εγωιστική μας φύση.

Ο εσωτερικός μονόλογος ,όμως ,τα ερωτήματα που χρειάζεται να θέσουμε στον εαυτό μας ή οι απαντήσεις στα ερωτήματα που θέτουν οι άλλοι προς εμάς και καλούμαστε με ειλικρίνεια να αντιμετωπίσουμε, όσο σκληρά και αν είναι, γίνονται τα μέσα με τα οποία θα βοηθηθούμε στην προσέγγιση της αλήθειας. Η “μαία” στην περίπτωση αυτή είναι τα διαρκή ερωτήματα που θέτουμε στον εαυτό μας, ο έλεγχος των πράξεων, των προθέσεων, των αποτελεσμάτων των ενεργειών μας.

Η μαιευτική του Σωκράτη, στα πλαίσια αυτά, φαίνεται να εμφανίζει συνάφεια με σύγχρονες ψυχαναλυτικές μεθόδους στις οποίες ο ψυχίατρος αποτελεί «καθρέφτη» του εαυτού μας βοηθώντας μας να δούμε το αληθινό μας πρόσωπο. Φέρνει στην επιφάνεια κομμάτια του ασυνειδήτου όπου «φωλιάζει» το πραγματικό μας πρόβλημα .

Στόχος της όλης διαδικασίας -βέβαια-είναι η αυτογνωσία, η προσπάθεια κατανόησης του εσωτερικού μας κόσμου, δηλαδή των επιθυμιών και των φόβων μας, των αδυναμιών και των δυνατοτήτων μας, των σκοτεινών και των φωτεινών πλευρών της ύπαρξής μας. Όλων ,επομένως, εκείνων των στοιχείων, των βιωμάτων που έχουν διαμορφώσει την προσωπικότητα μας. Δύσκολη και διαρκής διαδικασία, επώδυνη, όπως ο τοκετός, μα και απόλυτα αναγκαία .

Η αυτογνωσία εξάλλου είναι στενά συνυφασμένη με την σοφία. Αποτελεί έναν ανώτερο και δύσκολο στόχο, που όμως ωφελεί πολύπλευρα τον άνθρωπο. Καταρχάς ο δρόμος προς την αυτογνωσία, μας απομακρύνει από την αυταπάτη του να θεωρούμε ότι κάποιος άλλος ευθύνεται για αυτό που μας συμβαίνει. Στα πλαίσια αυτά γινόμαστε υπεύθυνοι, συνειδητοποιούμε τη βαρύτητα των επιλογών μας, έχουμε τον έλεγχο της ζωής μας.

Η μαιευτική μέθοδος και η αυτογνωσία συνδέονται άρρηκτα. Το ένα αποτελεί προϋπόθεση του άλλου. Όλοι χρειαζόμαστε έναν τρίτο -την μαία- ο οποίος με τις ερωτήσεις που μας θέτει, σε συνδυασμό με αυτές που εμείς θέτουμε στον εαυτό μας, μας φέρνει σε επαφή με τον βαθύτερο εαυτό μας. Αυτό βέβαια απαιτεί καλλιέργεια της ικανότητας μας να ακούμε, να σκεπτόμαστε και να κρίνουμε τα μηνύματα που το περιβάλλον μας στέλνει αλλά και να έχουμε το θάρρος να συγκρουστούμε με την εγωιστική μας φύση.

Δεύτερος σταθμός της έρευνας μας είναι οι προσπάθειες φωτισμένων ανθρώπων να καταγράψουν την ανθρώπινη ιστορία, με σκοπό η γνώση αυτή να αποτελέσει πηγή προβληματισμού για τις επόμενες γενιές.

Ξεκινάμε λοιπόν με τον Ηρόδοτο, τον «Πατέρα της Ιστορίας». Γεννήθηκε στην Αλικαρνασσό το 484 π.Χ και πέθανε 410 π.Χ στους Θουρίους, την αποικία των Αθηναίων.

Το έργο του Ηροδότου, Ιστορίαι, είναι χωρισμένο σε εννέα βιβλία καθένα από τα οποία έχει ένα από τα ονόματα των Μουσών. Την διαίρεση δεν την έκανε ο ίδιος, αλλά μεταγενέστεροι μελετητές. Για να γράψει το έργο του ο Ηρόδοτος βασίζεται στις περιηγήσεις του στις χώρες, των οποίων γράφει την ιστορία. Ως προς τις μεθόδους εργασίας του, ο ίδιος ερευνά και συλλέγει υλικό. Πολλές πληροφορίες για τους τόπους που επισκεπτόταν έπαιρνε από τους Έλληνες, όσους συναντούσε εγκατεστημένους στις διάφορες πόλεις αλλά και από ιερείς, οδηγούς και διερμηνείς. Ταξιδεύει από τη Μικρά Ασία ως τα νότια παράλια του Ευξείνου Πόντου και τη Νότια Ρωσία. Περιηγείται από την Αίγυπτο ως την Κάτω Ιταλία και την Σικελία. Στην κυρίως Ελλάδα επισκέπτεται τα πεδία των μαχών που περιγράφει και βέβαια την Αθήνα και τη Σπάρτη, τους Δελφούς, τη Θήβα, το Άργος, τη Δωδώνη και την Κέρκυρα. Αναφέρει επίσης τα νησιά του Αιγαίου, την Κρήτη και την Κύπρο.

Αξίζει να δούμε πώς ο ίδιος ο Ηρόδοτος αρχίζει το προοίμιο της Ιστορίας του, προκειμένου να συνειδητοποιήσουμε τους στόχους του.

Ο Ηρόδοτος από την Αλικαρνασσό εκθέτει εδώ πέρα τα πορίσματα των ερευνών του, που τις έκανε για να μη σβήσει ο χρόνος τα ανθρώπινα έργα, να μην πέσει το σκοτάδι της ασημαντότητας πάνω σε σπουδαίες κι αξιόλογες πράξεις Ελλήνων και βαρβάρων, και, εκτός των άλλων, για να γίνει φανερή η αιτία του πολέμου μεταξύ τους».

Από τα εννέα βιβλία του κορωνίδα του έργου του θεωρείται η μεγαλειώδης αφήγηση των Περσικών Πολέμων, «Τα Μηδικά», στα βιβλία Ζ', Η' και Θ'. Εκεί αφηγείται τη σύγκρουση των δύο κόσμων, Ελλήνων και Περσών εξιστορώντας τα γεγονότα από την Ιωνική Επανάσταση (499-494 π.Χ) ως τις μεγάλες μάχες των Ελλήνων: Μαραθώνας, Θερμοπύλες, Αρτεμίσιο, Σαλαμίνα, Πλαταιές και Μυκάλη.

Γράφοντας απλά, ανεπιτήδευτα, με διήγηση απaráμιλλη καταφέρνει να ζωντανέψει τα πρόσωπα από το μακρινό παρελθόν. Μας δίνει τη δυνατότητα να εμβαθύνουμε στο πνεύμα και τα αισθήματα των Ελλήνων των χρόνων εκείνων. Χαρακτηριστικό παράδειγμα, η αφήγηση του Ηρόδοτου, που αναφέρεται στην απάντηση των Αθηναίων προς τους απεσταλμένους της Σπάρτης, όταν εκείνοι φοβήθηκαν μήπως οι Αθηναίοι συνεργαστούν με τους Πέρσες:

«Είναι ανθρώπινο οι Λακεδαιμόνιοι να φοβήθηκαν μήπως συμβιβαστούμε με το βάρβαρο. Αλλά είναι άσχημο να έρχεστε εδώ με φόβο για το φρόνημα των Αθηναίων, αφού ξέρετε ότι ούτε χρυσάφι υπάρχει πουθενά στη γη τόσο πολύ, ούτε τόπος ανώτερος από το δικό μας σε κάλλος και αρετή, ώστε να τα δεχτούμε και να

θελήσουμε, μηδίζοντας, να υποδουλώσουμε την Ελλάδα. Ακόμα κι αν το θέλαμε, υπάρχουν πολλά και σπουδαία που θα μας εμπόδιζαν να το κάνουμε. Πρώτο και κυριότερο τα αγάλματα και οι ναοί των θεών μας που έχουν καεί και γκρεμιστεί και μας καλούν να τιμωρήσουμε όσο μπορούμε τον αίτιο παρά να συμβιβαστούμε μαζί του. Αλλά υπάρχει και το ελληνικό έθνος από το ίδιο αίμα και με την ίδια γλώσσα μ' εμάς, με το οποίο έχουμε κοινά ιερά των θεών και κοινές θυσίες και ήθη κοινά και δεν θα ήταν σωστό οι Αθηναίοι να γίνουν προδότες. Μάθατε, λοιπόν, τα εξής, αν δεν ξέρατε πριν, ότι έστω και ένας μόνο Αθηναίος αν μείνει, ποτέ δεν θα συμβιβαστεί με τον Ξέρξη». (Ηρόδοτος Η, 144, μετ. Αγγ. Βλάχου).

Τα ενοποιητικά στοιχεία των Ελλήνων καταγράφονται λοιπόν ξεκάθαρα στο έργο του Ηροδότου μιας και πρόκειται για το πρώτο ιστορικό έργο με τη σύγχρονη έννοια: Ιστορική πραγματεία μιας περιόδου με μια κεντρική ιδέα που το διέπει. Ο Ηρόδοτος λοιπόν συλλαμβάνει την ιδέα να γράψει την ιστορία του έθνους του. Δεν περιορίζεται στην ιστορία μιας πόλης. Απ' αυτή την άποψη συνειδητοποιεί την εθνική ενότητα της πατρίδας του. Μελετώντας επομένως αυτήν την περίοδο συνειδητοποιούμε ότι επρόκειτο για χρόνους μεγάλων προκλήσεων αλλά και μια εποχή στην οποία η αλληλεγγύη, η ενότητα και η συνειδητοποίηση των αξιών που πρέσβευε ο ελληνισμός έγιναν έναυσμα στον κοινό τους αγώνα με στόχο την υπεράσπιση του δικαιώματος της ελευθερίας.

Θουκυδίδης: Ιστορία κτήμα ες αεί

Τρίτος σταθμός της έρευνάς μας είναι το έργο του Θουκυδίδη. Ο *Θουκυδίδης* (455-399 π.Χ) ήταν ο Αθηναίος στρατηγός, ο οποίος συνέγραψε την *Ιστορία του Πελοποννησιακού Πολέμου* ανάμεσα στην Αθήνα και την Σπάρτη, πόλεμος που διήρκεσε με κάποια διαλείμματα από το 431 π.Χ. ως το 404 π. Χ.

Ο Θουκυδίδης εμφανίζεται στην πολιτική ζωή το 424 π.Χ., όταν εκλέχθηκε στρατηγός και στάλθηκε με μικρή μοίρα του αθηναϊκού στόλου να επιβλέπει τα παράλια της Θράκης. Η πιο αξιόλογη πόλη της περιοχής ήταν η Αμφίπολη, στις εκβολές του Στρυμόνα, πολύτιμη για τους Αθηναίους λόγω της στρατηγικής της θέσης. Ο Θουκυδίδης, όμως, δεν πρόλαβε, λόγω άπνοιας των ανέμων, να σώσει την πόλη από τον Σπαρτιάτη στρατηγό Βρασίδα, ο οποίος την κατέλαβε αιφνιδιαστικά. Για αυτό τιμωρήθηκε από τους συμπατριώτες του με εξορία, για είκοσι χρόνια, όπως μας πληροφορεί ο ίδιος (Βιβλ. Ε', 26). Η εξορία έδωσε στον μεγάλο ιστορικό την ευκαιρία να ασχοληθεί με την έρευνα, να ταξιδέψει και να συγκεντρώσει πληροφορίες, να παρακολουθεί άνετα τις εξελίξεις του Πελοποννησιακού πολέμου, τη σοβαρότητα και τις διαστάσεις του οποίου είχε προβλέψει.

Ο ιστορικός κατέγραψε τα γεγονότα ως το 411, π. Χ , ενώ την επόμενη περίοδο διέσωσε ο Ξενοφώντας. Η *Ιστορία* του διαιρέθηκε από μεταγενέστερους μελετητές σε οκτώ βιβλία.

Αναγνωρίζεται ως ο πρώτος επιστήμονας ιστορικός, καθώς κατέγραψε γεγονότα με ακρίβεια και αντικειμενικότητα. Χρησιμοποίησε τη μέθοδο της ιστορικής αιτιότητας, δηλαδή της αναζήτησης των βαθύτερων αιτιών ενός γεγονότος. Υπήρξε ο πρώτος που προσέγγισε με επιστημονικό τρόπο την ιστορία. Πηγές γνώσης του Θουκυδίδη ήταν σε μεγάλο βαθμό γραπτά ντοκουμέντα και συνομιλίες με ανθρώπους που συμμετείχαν ή και πρωταγωνίστησαν στα γεγονότα τα οποία αφηγείται.

Άξιο προσοχής είναι επίσης το γεγονός ότι ο μεγάλος αυτός ιστορικός είχε συναίσθηση της σπουδαιότητας που θα είχε το έργο του για τις μελλοντικές γενιές. Συγκεκριμένα στο έργο του διαβάζουμε :

Ο αποκλεισμός του μυθώδους από την ιστορίαν μου ίσως την καταστήσει ολιγώτερον τερπνήν ως ακρόαμα, θα μου είναι όμως αρκετόν, εάν το έργον μου κρίνουν ωφέλιμον όσοι θελήσουν να έχουν ακριβή αντίληψιν των γεγονότων, όσα έχουν ήδη λάβει χώραν, και εκείνων τα οποία κατά την ανθρωπίνην φύσιν μέλλουν να συμβούν περίπου όμοια. Διότι την ιστορίαν μου έγραψα ως θησαυρόν παντοτεινόν και όχι ως έργον προωρισμένον να υποβληθή εις διαγωνισμόν και ν' αναγνωσθή εις επήκοον των πολλών, διά να λησμονηθή μετ' ολίγον. (Α 22, μετάφραση του Ελ.Βενιζέλου).

Το κείμενό του άσκησε μεγάλη επιρροή σε ιστορικούς και μελετάται μέχρι σήμερα από πολιτικούς επιστήμονες. Ο πόλεμος αυτός καταγράφεται από τον «θεμελιωτή της επιστημονικής ιστοριογραφίας» επιδιώκοντας να καταστεί η συγγραφή του «κτῆμα ἐς αἰεὶ», δηλαδή να γίνει μια διαχρονική πηγή προβληματισμού για την ανθρωπότητα. Πράγματι, το έργο του παραμένει επίκαιρο προσφέροντας στους αναγνώστες τη δυνατότητα να αντλήσουν πληροφορίες για τα γεγονότα του εμφυλίου πολέμου, αλλά και να εμβαθύνουν ταυτόχρονα στην ανθρώπινη φύση. Χαρακτηριστικό παράδειγμα το επεισόδιο με τους Μηλίους : Η Αθήνα το 416.π.Χ απαιτεί από τη Μήλο , η οποία θέλει να παραμείνει ουδέτερη να λάβει θέση στην αντιπαράθεση Αθηναίων- Σπαρτιατών, προσχωρώντας στην Αθηναϊκή Συμμαχία. Ο διάλογος Αθηναίων Μηλίων , όπως μας τον παραδίδει ο ιστορικός , αποτελεί χαρακτηριστικό παράδειγμα της αλαζονείας των ισχυρών. Ο ιστορικός μας τον προβάλλει , σαν επεισόδιο αρχαίας τραγωδίας. :

Μήλιοι : «Ούτε γνώμη διαφορετική από την προηγούμενη έχουμε, Αθηναίοι, ούτε μέσα σε λίγες στιγμές θα στερήσουμε μια πόλη, που υπάρχει εδώ κι εφτακόσια χρόνια, από την ελευθερία της, αλλά έχοντας εμπιστοσύνη στην τύχη, που χάρη στην εύνοια των θεών την προστατεύει ως τώρα, και στη βοήθεια των ανθρώπων κι

ιδιαίτερα των Λακεδαιμονίων, θα προσπαθήσουμε να τη σώσουμε. Σας προτείνουμε όμως να είμαστε φίλοι σας, εχθροί με κανένα απ' τους δυο σας, και να φύγετε απ' τη γη μας, αφού κάνουμε συνθήκη που θα την κρίνουμε ωφέλιμη και στους δυο μας».

Αθηναίοι: «Πραγματικά, όπως νομίζουμε ύστερα από την απόφασή σας αυτή, είστε οι μόνοι που κρίνετε τα μελλοντικά πιο καθαρά απ' αυτά που βλέπετε μπροστά στα μάτια σας, και τ' άγνωστα, επειδή τα θέλετε, τα θεωρείτε σαν να γίνονται. Στην πραγματικότητα τα έχετε παίξει όλα και στηριγμένοι ολότελα στους Λακεδαιμονίους, την τύχη και τις ελπίδες θα τα χάσετε όλα».

Η Μήλος καταστρέφεται, καθώς επιμένει στην επιλογή της ουδετερότητας, αλλά δίνει παράλληλα ένα αιώνιο παράδειγμα ηθικής αντίστασης ενός μικρού και αδύναμου νησιού εναντίον της ωμής βίας και βούλησης του κραταιού. Βέβαια η αλαζονεία των ισχυρών, μετά το τέλος του πολέμου, οδηγεί μοιραία και αναπόφευκτα στην τιμωρία τους. Η Αθήνα ηττάται στον Πελοποννησιακό Πόλεμο και η άλλοτε κραταιά δύναμη πληρώνει τις συνέπειες της αλαζονείας της.

Η Μήλος γίνεται σύμβολο, με δραματική επικαιρότητα, της θαρραλέας αντιπαράταξης των μικρών λαών στην υπεροψία των δυνατών. Όμως η ανθρωπότητα έχει την ευκαιρία να σκεφθεί πως η αλαζονεία και η διάθεση κυριαρχίας, το δίκαιο του ισχυρού δεν είναι ανίκητα, μιας και το τέλος της Αθηναϊκής Ηγεμονίας αποτελεί λογικό επακόλουθο της αδιάλλακτης και υπεροπτικής πολιτικής της.

Συμπεράσματα

1. Η προσωπική μας εξέλιξη, η αντιμετώπιση των αδυναμιών μας και η καλλιέργεια των δυνατοτήτων μας είναι άμεσα συνδεδεμένες με τη διαδικασία της αυτοκριτικής και της αυτογνωσίας, γιατί η επίγνωση των αδυναμιών μας γίνεται κίνητρο και λόγος, για να επιδιώκουμε τη βελτίωση του εαυτού μας. Αν δεν υπάρχει η κατανόηση αυτή είναι αδύνατον να απαντήσουμε στα ερωτήματα μας και να δημιουργήσουμε την δική μας κοσμοθεωρία, η οποία είναι απαραίτητη προϋπόθεση, προκειμένου να διατηρήσουμε τη μοναδικότητά μας αλλά και να συνυπάρξουμε με τους άλλους ανθρώπους.
2. Γνωρίζοντας καλύτερα τις διάφορες πτυχές του εαυτού μας μπορούμε να κατανοήσουμε βαθύτερα το νόημα που εμπεριέχει η κάθε εμπειρία μας. Αποδεχόμαστε τη ζωή, καταφάσκουμε σε αυτήν, στις χαρές και τις λύπες της, στις «φουρτούνες» και τις «μπουνάτσες» της καθημερινότητας μας. Συνειδητοποιούμε το «ατελές» της ανθρώπινης φύσης, περιορίζουμε τον εγωισμό και τις ναρκισσιστικές τάσεις μας.

3. Σε κάθε περίπτωση όμως η ενδοσκόπηση με ή χωρίς τη βοήθεια άλλων είναι απαραίτητη διαδικασία .Κι αυτό είναι σίγουρα το πρώτο βήμα. Η βελτίωση του εαυτού μας αποτελεί την πρώτη κίνηση για έναν καλύτερο κόσμο. Πώς μπορεί άλλωστε κανείς να ονειρευτεί έναν καλύτερο κόσμο, αν δεν επιδιώξει σε πρώτο επίπεδο να παλέψει με τα δικά του «τέρατα»;
4. Η μελέτη των έργων του Ηροδότου και του Θουκυδίδη καταδεικνύει τη δύναμη της γνώσης του παρελθόντος. Οι Περσικοί πόλεμοι, οι αγώνες των Ελλήνων για την προάσπιση της ελευθερίας τους, των δικαιωμάτων τους έναντι ενός υπέρτερου αντιπάλου αποτελούν αστείρευτη πηγή προβληματισμού και παράδειγμα αντίστασης σε οτιδήποτε μπορεί να υποδουλώνει το φρόνημα των ελεύθερων ανθρώπων κάθε τόπου και εποχής.
5. Ο Πελοποννησιακός Πόλεμος από την άλλη, ο πρώτος εμφύλιος πόλεμος της ιστορίας μας, αναμφίβολα προβάλλει τις τραγικές συνέπειες της αλαζονικής συμπεριφοράς των εκάστοτε ισχυρών αποδεικνύοντας την προσωρινότητα της δύναμής τους. Η γνώση αυτή χαρίζει ελπίδα στον κόσμο μας, μιας και γίνεται αφορμή αναθεώρησης της έννοιας «ισχυρός».
6. Η γνώση του εαυτού μας και του κόσμου μας, όσων οι ίδιοι ως άτομα αλλά και ως κοινωνίες βιώσαμε είναι η δύναμή μας. Η κριτική προσέγγιση της ζωής ,μέσα από τη μελέτη των ατομικών και συλλογικών βιωμάτων, αποτελεί έναν ασφαλή δρόμο, προκειμένου η ανθρωπότητα να οραματιστεί και να διεκδικήσει έναν καλύτερο κόσμο.

Βιβλιογραφία.

1. Σωκράτης, μία εξαιρετική προσωπικότητα, ένας σπουδαίος παιδαγωγός – Ευαγγελία Μαραγγιανού
2. Ψυχογραφήματα, ηλεκτρονικό περιοδικό : Η φιλοσοφία του Σωκράτη
3. Χατζηβασυλείου Βασίλης, Ηρόδοτος : Ο Πατέρας της Ιστορίας και το έργο του, Εφημ Το Βήμα της Κω, 28/08/22.
4. Ηροδότου Ιστορία: Βιβλίο Α, Κλειώ.
5. Ιστορία της Αρχαίας Ελληνικής Γραμματείας (Α, Β, Γ Γυμνασίου)
6. Θεατρικές αναγνώσεις: Θουκυδίδου Ιστορία ΚΤΗΜΑ ΕΣ ΑΕΙ, επεισόδιο 1
7. Θουκυδίδης : James Lloyd, μεταφρασμένο από Stefanos Alifierakis που δημοσιεύτηκε στο 19 April 2012
8. <https://ifestos.edu.gr>, Θουκυδίδης, Ο διάλογος Αθηναίων-Μηλίων